

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПСИХОЛОГІЇ, ІСТОРІЇ ТА СОЦІОЛОГІЇ
КАФЕДРА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ, СОЦІАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ
ТА СОЦІОЛОГІЇ**

**СИСТЕМА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДЦЮ
В СІЛЬСЬКІЙ ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ**

Кваліфікаційна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

Виконала: студентка 2 курсу 07-211М групи

Спеціальності 231 Соціальна робота

Освітньо-професійної програми «Соціальна
робота»

Надія КОНСТАНТИНОВА

Керівник: Тетяна ШВЕЦЬ, доцентка

Рецензент: Вікторія КАЗІБЕКОВА, доцент

Херсон – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичний аналіз соціальної роботи в територіальній громаді	9
1.1 Становлення соціальної роботи в громаді: досвід зарубіжних країн	9
1.2 Дослідження рівня організації соціальної роботи та стану вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді (на прикладі громади с. Костогризове Олешківського району Херсонської області).....	15
РОЗДІЛ 2. Технологічні особливості соціальної роботи з дітьми та молоддю в межах сільської територіальної громади..	23
2.1 Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в сільській громаді: досвід, інновації	23
2.2 Шляхи удосконалення соціальної роботи та надання соціальних послуг дітям та молоді в межах сільської територіальної громади	33
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	44
ДОДАТКИ.....	50
Додаток А. Кодекс академічної доброчесності здобувача освіти ХДУ.....	50
Додаток Б. Анкета дослідження рівня організації соціальної роботи та стану вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді.....	51

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сьогоднішній день Україна перебуває в стадії розбудови та впровадження реформи децентралізації влади, результатом якої має стати новий адміністративно-територіальний устрій країни та нова територіальна основа організації влади – об'єднана територіальна громада (ОТГ), що характеризується передачею повноважень, бюджетів, ресурсів, відповідальності з державного рівня на місцевий. Надання допомоги у вирішенні соціальних питань, зокрема соціального захисту населення, згідно з нормативно-правовою базою покладається на територіальні громади. Це видається особливо актуальним у сучасній державі, де щорічно зростає кількість осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах. Україна станом на 2017 р. посіла 7 місце в міжнародному рейтингу найбідніших країн світу (статистика видання Bloomberg); 107 місце – за рівнем процвітання (дані The Legatum Prosperity Index). Понад 58 % українців витрачають на прожиток менше, ніж 5 американських доларів на день, тобто перебувають за межею бідності (дані ООН); безробіття серед осіб працездатного віку становить 9,9 %. У порівнянні з 2015 р. станом на 2018 р. доходи тих, хто працює, знизилися на 10 %, недовіра до влади постійно зростає, що склало майже 91 %. Держава робить спроби частково виправити ситуацію: підвищують мінімальну заробітну плату, надаються пільги, субсидії тощо, але всі перераховані заходи спрямовані на підтримку найбідніших верств населення, тоді як поза увагою залишається середній клас.

Створення нової територіальної основи організації влади із передачею повноважень «з центру на місця» розширює особливості та можливості органів місцевого самоврядування у сфері соціального захисту, спрямоване на покращення якості життя населення, забезпечення доступності існуючих соціальних послуг, збільшення їх обсягу для осіб або сімей, що перебувають у складних життєвих

обставинах. Розпочатий процес одночасно вимагає реформування інститутів державного управління соціальної сфери, створення відповідної ієрархічної системи соціального захисту населення через відкриття відповідних структурних підрозділів у виконавчому органі територіальної громади, а також запровадження посад фахівців із соціальної роботи й спроби вирішення низки пов'язаних з цим проблем: розробка й затвердження нормативно-правової бази; реструктуризація діяльності діючих 27 соціальних служб; підготовка кваліфікованих фахівців до роботи у територіальній громаді.

Останнім часом для надання соціальних послуг на локальному рівні створюється законодавче підґрунтя: Парламентом країни ухвалено Закони України «Про соціальні послуги», «Про співробітництво територіальних громад», «Про добровільне об'єднання територіальних громад», «Концепцію реформування системи соціальних послуг», «Стратегію подолання бідності», «Державну стратегію регіонального розвитку на період до 2020 р.», «Стратегію сталого розвитку «Україна-2020», «Національну стратегію у сфері прав людини», «Стратегію реформування системи надання соціальних послуг до 2022 р.», а також плани заходів щодо її реалізації, відповідно до яких прийнято 15 державних стандартів соціальних послуг і низку документів, що регулюють процес надання соціальних послуг у територіальній громаді.

Численні публікації вітчизняних (Т. Алексєєнко, К. Дубич, З. Кияниця, І. Козубовська, Н. Коляда, І. Лисенко, Л. Романовська, В. Савіцька й ін.) і зарубіжних (Дж. Бопп, М. Бопп, Д. Дастін, К. Лаєнс, М. Пейн, М. Ромм, П. Тейлор, Дж. Фук, Г. Чейнен та ін.) науковців присвячені побудові нової соціальної роботи як сфери надання соціальних послуг різним категоріям клієнтів залежно від їх потреб. Питання роботи в громаді як напряму професійної діяльності соціального працівника розкривають у своїх працях українські (О. Безпалько, І. Зверєва, К. Іващенко, Т. Петренко, Т. Семигіна й ін.) й

зарубіжні (Г. Брагер, А. Гілчріст, М. Майо, М. Рамм, А. Твелветріз, Д. Томас та ін.) дослідники. Разом з цим залишаються мало розробленими моделі організації соціальної роботи на локальному рівні, механізми надання соціальних послуг у громаді, що є основою для побудови дієвої системи соціального захисту населення з урахуванням специфіки кожної конкретної територіальної громади та потреб споживачів. Недостатньо вивченою залишається специфіка роботи соціальних працівників на локальному рівні.

Актуальність теми дослідження, недостатній рівень розробленості окресленої проблеми в теорії та практиці соціальної роботи, необхідність систематизації накопиченого емпіричного й навчально-методичного матеріалу в цій сфері зумовили вибір теми дослідження «Система соціальної роботи з дітьми та молоддю в сільській територіальній громаді».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Кваліфікаційну роботу виконано відповідно до наукової теми кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології «Сучасні технології формування професійної активності в умовах трансформації сучасного українського суспільства» (державний реєстраційний № 0117U006790). Тему роботи обговорено та затверджено на засіданні кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протокол від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також наказом по Херсонському державному університету від 30.10.2020 №1059-Д «Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проєктів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання заочної форми у 2020-2021 навчальному році» та наказом від 19.11.2020 № 1144-Д «Про зміни до наказів Про затвердження тематики кваліфікаційних робіт (проєктів) здобувачам другого (магістерського) рівня вищої освіти терміном

навчання 1 рік та 4 місяця другого року навчання денної та заочної форм у 2020-2021 н.р.».

Мета дослідження – аналіз основних теоретичних основ та технологічних особливостей соціальної роботи з дітьми та молоддю в громаді, зокрема сільській; визначення шляхів удосконалення соціальної роботи в межах сільської територіальної громади.

Відповідно до поставленої мети сформульовано основні взаємопов'язані **завдання**:

1. здійснити теоретичний аналіз проблеми організації соціальної роботи у територіальних громадах, розглянути особливості закордонного досвіду;

2. дослідити рівень організації соціальної роботи та стан вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді (на прикладі громади с. Костогризове Олешківського району Херсонської області);

3. охарактеризувати технологічні особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в сільській громаді: описати досвід й інновації;

4. окреслити шляхи удосконалення соціальної роботи та надання соціальних послуг дітям та молоді в межах сільської територіальної громади.

Об'єкт дослідження – соціальна робота з дітьми та молоддю в громаді.

Предмет дослідження – специфіка організації та шляхи вдосконалення соціальної роботи з дітьми та молоддю в межах сільської територіальної громади.

Для вирішення поставлених у дослідженні завдань використано **методи**: *теоретичні* (системний, проблемно-цільовий, нормативно-порівняльний аналіз джерел; систематизація, узагальнення, порівняння і зіставлення різних поглядів на аспекти досліджуваної проблеми; аналіз

теорії і практики, досвіду організації соціальної роботи в громаді; *емпіричні*: кількісні (анкетування, опитування), якісні (бесіда, структуроване інтерв'ю) для визначення особливостей організації соціальної роботи та рівня надання соціальних послуг в сільській територіальній громаді.

Наукова новизна одержаних результатів: проаналізовано теоретичні основи та технологічні особливості організації соціальної роботи в громаді; розглянуто вітчизняний та закордонний досвід соціальної роботи в громаді; окреслено шляхи удосконалення соціальної роботи з дітьми та молоддю в межах сільської територіальної громади.

Практична значущість роботи полягає у тому, що матеріали дослідження можуть бути використані у практичній діяльності соціальних працівників закладів соціальної сфери та соціальними педагогами закладів освіти всіх рівнів у роботі з дітьми та молоддю в межах сільської територіальної громади та студентами під час підготовки до семінарських та практичних занять; теоретичний аналіз особливостей організації соціальної роботи з дітьми та молоддю й досвід оцінки та розв'язання соціальних проблем в межах сільської територіальної громади може бути використаний фахівцями різних соціальних служб та волонтерами/громадськими діячами у роботі з даною категорією клієнтів і для розробки власних програм і технологій.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження обговорювались на засіданнях кафедри соціальної роботи, соціальної педагогіки та соціології (протоколи від 01.11.2019 р. № 4, від 20.10.2020 р. № 3), а також опубліковані у вигляді статі:

1. Константинова Н.В. Дослідження стану вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді (на прикладі громади села Костогризове Олешківського району Херсонської області) // ПОЧУЄМО, ЗРОЗУМІЄМО, ДОПОМОЖЕМО. Підсумкова збірка наукових робіт студентів та магістрів соціально-

психологічного факультету «Сучасні соціально-педагогічні процеси в Україні: тенденції, реалії, перспективи». Випуск XI, 2020. – С. 34-35.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (48 джерел) та додатків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ В ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ГРОМАДІ

1.1 Становлення соціальної роботи в громаді: досвід зарубіжних країн

Сьогодні розвиткові теорії та технологій соціальної роботи й загальнодержавної системи надання соціальних послуг населенню на місцевому (локальному) рівні сприяють нові реформи: адміністративно-територіального устрою, децентралізації влади, створення об'єднаних територіальних громад (ОТГ), розподіл і делегування повноважень між органами державної влади й органами місцевого самоврядування. Через соціально-політичні зміни, що відбуваються в нашому суспільстві, соціальна робота в громаді набуває нового значення. Усе це змушує вчених вкладати в нове значення в зміст понять «громада», «територіальна громада», «об'єднана територіальна громада», їх видів, структуру, детермінацію ресурсів та особливості організації соціальної роботи в них. Аналіз наукової літератури з означеної проблеми (Stacey, 1969; Twelvetrees, 1991; Barker, 1995; Майо, 1996; Демидова, 1997; Пейн, 1997; Netting, Kettner, McMurtry, & Thomas, 1997; Софій & Клеманська, 2001 та ін.) дає підстави розуміти, що проблеми спільного проживання населення, їх діяльності, об'єднання людей, гармонійного розвитку та існування у громаді, налагодження спільних соціально-політичних та економічних відносин для людства не нові та поставали здавна. Проте, дотепер у науковій спадщині немає узагальненого визначення поняття «громада», що має латинське походження (лат. *coriēna* — спільнота, громада, община).

Як бачимо, термін «соціальна робота в громаді» став предметом вивчення багатьох як вітчизняних, так і закордонних учених: як поняття він був уведений у науковий обіг тільки у середині XIX ст..

Появу та розвиток соціальної роботи в громаді науковці пов'язують із протестантським священиком С. Бернету через його виступи на захист бідних і пригноблених жителів Англії. Він говорив про необхідність створення спеціальних поселень (сеттелмент-центрів) у бідних районах Англії з метою надання освітніх й інших послуг жителям цих регіонів спеціально підготовленими особами, які будуть проживати у цих же поселеннях. Таких центрів, де надавалася різного роду допомога нужденним студентами, які також проживали у бідних районах Англії, на кінець XIX ст. налічувалося 30.

Створення Халл-Хауса (м.Чікаго, США), подібного сеттелмент-центру для певної категорії населення, а саме – емігрантів, започаткували Дж. Адамс й Е. Гейтс у 1889 р.. У цьому центрі працювали дитячі ясла, клуб для хлопчиків, гуртки для дітей та дорослих, бібліотека, їдальня, пральня тощо.

Наприкінці XIX ст. подібні центри діяли в містах США, Великої Британії та Німеччини. До їх структури входили підрозділи зі сфери громадського здоров'я, надання соціальних і медичних послуг, захисту прав дітей, самоосвіти дорослих, проведення дозвілля тощо. Форми, зміст, напрями та методи роботи цих сеттелмент-центрів окреслювалися та унормовувалися згідно з потребами мешканців певної громади; визначені послуги надавалися різновіковим групам та категоріям жителів (Безпалько, 2005).

Великого значення для розвитку соціальної роботи в громаді набули колоніальні офіси, що Англія відкривала у своїх колоніях. Саме вони ставали основою для впровадження соціальної політики Англії на захоплених територіях. Реалізацію такої політики пов'язують зі

створенням та розвитком поселень, що працювали б задля блага великої колоніальної держави (Gojová, 2008).

У Великій Британії протягом 30-50-тих рр. ХХ ст. засновувались нові міста, до яких масово переселялося сільське населення. У цей час урядом країни з метою покращення процесу адаптації у містах такого населення було вирішено залучати та влаштовувати на роботу у названих соціальних агенціях так званих громадських працівників («community workers»), які повинні були допомагати новоприбулому населенню «обжитися» в умовах нового соціуму та «вжитися» у оточуюче середовище, з їх допомогою створювалися групи самодопомоги (Gilchrist, 2006).

Стає можливим ствердження, що активного розвитку соціальна робота в громаді набуває на практиці, але науково визначеним поняття стало можливим завдяки І. Цоهازбенду (1968), у працях якого бачимо розкриття соціальної роботи як певного професійного виду діяльності. Учений виділив напрям «соціальна робота в громаді» як певний теоретично обґрунтований метод соціальної роботи, до цього ж практичної цінності цього напрямку соціальної роботи, на той час, не спостерігаємо (Younghusband, 1968).

Слід наголосити, що майже до середини ХХ століття у теорії та практиці соціальної роботи переважали індивідуальний і груповий методи, що використовувалися соціальними працівниками для: покращення умов соціалізації, розвитку особистості, колективного та групового благополуччя, профілактики виникнення соціальних проблем у суспільстві, здійснення терапевтичної допомоги, підвищення рівня особистісної та соціальної відповідальності кожного члена громади, їх моральності й освіченості; залучення їх потенціалу для розвитку як їх самих як окремих членів, так і всієї громади загалом (Gilchrist, 2006). Збільшення чисельності невдоволених та соціально вразливих осіб, неможливість існуючих соціальних агентств надавати їм якісні послуги

задля задоволення їх потреб стає поштовхом до створення у 60-х роках ХХ ст. різних рухів, діяльність яких спрямована на захист соціально пригноблених. У науці саме цей період називається «золотим віком» розвитку соціальної роботи в громаді, покликанням якої є допомога у вирішенні проблем різних груп і верств населення (Thomas, 1983). Саме в означений період відомі спроби окреслити її межі, описати зміст і завдання такої роботи (Семигіна) [39, с. 35-39].

Наступне десятиріччя ХХ ст. (70-ті роки) наукові доробки характеризують як кінець «золотого віку» соціальної роботи в громаді, бо саме й цей час поглиблюється економічна криза, відбувається зміна філософії суспільства, зниження рівня самопомоги та допомоги з боку держави. До форм роботи соціальних працівників в умовах місцевих громад належать: консультивання населення, створення ефективних способів спілкування та громадських слухань, обмін думками з метою прийняття колективних рішень, превенція або надання допомоги у вирішенні різного роду конфліктів, виникнення яких пов'язані з економічним розвитком країн і, як наслідок, соціальним розшаруванням суспільства (Gilchrist, 2006).

«80-ті роки ХХ ст. асоціюються з холістичним підходом до організації соціальної роботи в громаді. Недієвість державних програм у вирішенні соціальних проблем і задоволенні потреб населення спровокували перехід від державного рівня надання соціальних послуг до місцевого. При цьому акцент робився на потребах та інтересах окремих жителів конкретних локальних спільнот/громад та виробленні механізмів їх задоволення. Чинні провайдери соціальних послуг виявилися не готовими до трансформації системи надання соціальних послуг на рівень локальної спільноти/громади. У зв'язку з цим утворилася велика ніша на місцевих рівнях, яку намагалися заповнити через залучення самих жителів до вирішення власних проблем. При цьому акцент робився на конкретності дій і досягненні цілей (Hartl,

1997). Створення і діяльність соціальних агентств на рівні локальних спільнот/громад як провайдерів соціальних послуг (Popple, 1995); запроваджені урядом грандові програми, що передбачали закупівлю соціальних послуг у недержавних організацій (Gilchrist, 2000) сприяли розвитку соціальної роботи в громаді» [42].

Одночасно розвиток доступної й якісної системи надання соціальних послуг в умовах локальної громади згідно з потребами й інтересами споживачів – зона відповідальності місцевих органів влади разом із представниками соціальних агентств (Popple, 1995).

Кінець минулого століття вирізняється децентралізацією надання соціальних послуг. Ідея надання соціальних послуг на рівні локальних спільнот виходить на перший план в різних країнах світу: життя стає більш персоніфікованим та індивідуалізованим, людям стає легше пов'язати своє життя та реалізувати себе у невеликих спільнотах, групах, що повинні відповідати їхнім потребам та інтересам. Задовольнити потреби усіх громадян державі не вдається. Нездатними надавати якісні і доступні послуги відповідно до потреб кожного громадянина виявляються державні централізовані соціальні установи; вони стають неефективними, набуваючи рис бюрократичних установ. Дієвішою, ефективною та менш обтяжливою для державного бюджету стає система та організація соціальної роботи на місцевому (локальному) рівні, на рівні спільноти/громади, як системи надання соціальних послуг відповідно до потреб населення (Семигіна) [39, с. 35-39].

«Узагальнюючи напрацювання зарубіжних науковців, однією з перших серед українських науковців аналіз процесу становлення соціальної роботи в громаді за кордоном здійснила О. Безпалько. Розвиток соціальної роботи в громаді, зародження окремих напрямів і форм означеного виду діяльності за рубежом дослідниця пов'язує з зародженням сеттелмент-центрів, створенням і функціонуванням

соціальних установ на локальних рівнях у різних країнах. До них науковиця відносить:

➤ громадські центри (Community Centers), які активно діють у громадах Великої Британії, Канади, Німеччини, США, Франції, Швейцарії; працюють із різними категоріями населення для організації навчання, дозвілля й оздоровлення;

➤ сімейні центри (Family Centers), діяльність яких спрямована на зміцнення внутрішньо сімейних стосунків між дорослими і дітьми, створення атмосфери довіри, взаєморозуміння і підтримки, попередження і розв'язання конфліктів у родині. Діють такі центри в Австрії, Угорщині та Німеччині;

➤ інформаційні центри – функціонують в Австрії для надання соціальної, психологічної та педагогічної допомоги підліткам в кризових ситуаціях;

➤ центри громадського виховання (Community Education Centers) – з'являються на початку 80-х років у Великій Британії та спільно з молодіжними організаціями працюють з метою соціалізації підлітків і молоді шляхом організації та проведення різноманітних соціально-культурних заходів;

➤ культурно-дозвіллі центри, які активно функціонують у Франції. Їх діяльність спрямована на розвиток молодих людей через залучення їх до різних видів творчої роботи: ліплення, театрального мистецтва, живопису, співу тощо;

➤ різноманітні клуби та гуртків за інтересами, які є надбанням ХХ ст. таких країн як Данія, Польща, США, Швеція. Вони працюють з метою задоволення різноманітних потреб та інтересів (музичних, художніх, поведінкових, спортивних, дозвіллевих, освітніх) різних верств і вікових категорій населення за місцем їхнього проживання» [42].

Кінець ХХ ст. – початок ХХІ ст. у науковій літературі розглядається як період глибокого поширення та «макдональдизації» соціальної роботи, характеризуючи її як сферу професійної діяльності у всьому світі (базовими у розвитку нового суспільства, взаємостосунків та відносин у ньому людей визнають принципи побудови Макдональдсу як мережі закладів швидкого харчування). Не залишається осторонь і професійна соціальна робота.

Відповідно до ідеї «макдональдизації» надання соціальних послуг повинно відбуватися у найкоротші терміни й обов'язково за місцем проживання клієнта; цей процес повинен носити персоналізований та індивідуалізований характер згідно існуючих проблем і потреб споживачів цих послуг; першочерговим постає ефективне управління означеним процесом. Ефективність наданої послуги та забезпечення її якості мають особливе та обов'язкове значення: мінімальні затрати часу та людських ресурсів – основа успішного досягнення запланованого результату (мети).

1.2 Дослідження стану рівня організації соціальної роботи та вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді (на прикладі громади с. Костогризове Олешківського району Херсонської області)

Останнім часом об'єктом уваги різних фахівців соціальної сфери все більше стає територіальна громада, зокрема, сільська громада. Аналізуючи соціальне становище сільського населення в нашій державі, доходимо висновку, що за останні десятиліття у селян збільшилася кількість проблем, найгострішими серед яких виділяємо: зменшення кількості робочих місць, відсутність вмотивованості до праці, як результат – бідність, трудова міграція, збільшення випадків безробіття,

повний занепад сільської соціальної інфраструктури, демографічна криза та вимирання сіл.

Великі проблеми має у сільській місцевості освітянська галузь: відбувається процес скорочення мережі дитячих дошкільних закладів, як наслідок скорочується кількість загальноосвітніх навчальних закладів, поширюється функціонування малокомплектних шкіл, недостатня кількість навчально-методичних посібників та обладнання, проблема підвезення дітей до віддалених сільських шкіл позначається на якості знань дітей. Перераховані проблеми сільської освіти виходить за межі суто освітянської галузі, адже і дошкільний навчальний заклад, і заклади загальної освіти (школи) на селі, як правило, сприймаються як осередки культури та гаранті розвитку громади.

Необхідно означити, що систему організації дозвілля дітей та молоді, зокрема в сільській місцевості, традиційно пов'язують з роботою закладів освіти, культури, мистецтва, фізкультури та спорту, наявність яких у селі ще не вказує на те, що вони повноцінно функціонують: за статистикою на кінець першого десятиліття 2000-х років капітального ремонту потребувало трохи більше 7000 (38,1 %) клубів, з яких 542 (2,9 %) перебувало в аварійному стані [38]. У зв'язку з цим специфікою соціальної роботи в територіальній громаді визначено активізацію громадян, підтримка та стимулювання їх до різного роду ініціатив, насамперед до участі у визначенні й вирішенні проблем дітей та молоді на місцевому рівні.

Аналізуючи наукову літературу, доходимо висновку, що «громада», як поняття, має різні визначення: одні теоретики вкладають в основу цієї дефініції ідею спільності, інші – займаються розмежуванням понять «громада» та «асоціація», говорячи, що «громада» – це відносини із загальними інтересами та цінностями, а «асоціація» – стосунки на рівні певних правил та домовленостей; особливістю громади називають особисту солідарність [22].

«Громада є доволі складним феноменом, у сутності якого представники різних наук (соціології, психології, історії, демографії, соціальної роботи) вбачають значущі для себе аспекти. Здебільшого термін «громада» використовують для позначення особливих форм суспільної взаємодії. Водночас його вживання означає щось позитивне й цінне в суспільних відносинах, хоч представники різних ідеологій розходяться у розумінні «цінного». У зв'язку з цим тривають наукові дискусії щодо природи громади та її ролі в житті людей. У професійній соціальній роботі цей термін найчастіше вживають стосовно територіальної громади і громади за інтересами» [25].

Як правило, громада формується на основі спільних інтересів щодо роботи, дозвілля та інших соціальних контактів.

«Територіальна громада» – спільнота, об'єднання людей, які мешкають в одній місцевості. Як соціальне утворення та соціалізуючий чинник у становленні та розвитку особистості територіальна громада об'єднує традиції, менталітет і культуру, притаманні певній місцевості, із загальними суспільними цінностями. Зацікавленість до громади як суб'єкта суспільних відносин наприкінці минулого сторіччя була обумовлена, в першу чергу, розбудовою громадянського суспільства в нашій державі, про що свідчить ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997), де «територіальна громада – це жителі, об'єднані постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр» [15].

Саморозвиток, самоорганізація та саморегуляція – основні догми розвитку громади в умовах сьогодення. Громада виступає носієм певної соціокультурної специфіки, тому актуальним у теорії соціальної роботи залишається сутність громади, а саме: питання щодо молодіжної

ситуації (проблеми якісної освіти, соціального захисту молоді, гарантій зайнятості тощо).

У нашій державі законодавчо закріплені багато прав громади. У Конституції України закладено те, що громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Закони України «Про місцеве самоврядування в Україні», «Про об'єднання громадян», «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» законодавчо регулюють та забезпечують функціонування громад.

У Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема ст. 3, говориться: «...громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад».

Здійснення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю покладено на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді згідно зі ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю». «Для створення роботи в громаді з різними категоріями сімей, дітей та молоді вказані центри мають змогу створювати спеціалізовані формування відповідно до потреб громади, серед них визначено: служба «Телефон Довіри»; служба соціальної підтримки сімей; інформаційно-тренінговий центр; консультаційний пункт у пологових стаціонарах, жіночих консультаціях та будинках дитини; школа волонтерів; служба соціально-профілактичної роботи, мобільний консультаційний пункт соціальної роботи» [16].

Хоча законодавчо й врегульовано організаційні аспекти життєдіяльності громад, багато соціальних проблем у громаді залишаються не вирішеними, з метою виявлення яких та щоб оцінити якість проведення соціальної роботи в місцевій сільській територіальній громаді нами було проведено опитування представників громади с.

Костогризове Олешківського району Херсонської області. У опитуванні взяли участь 89 мешканців сільської громади.

За результатами опитування за допомогою розробленої авторами анкети (Додаток Б) сільського населення щодо якості соціальної роботи та переліку соціальних послуг в їх територіальній громаді доходимо висновку, що локально в межах територіальній громаді, окрім певних послуг соціального захисту, взагалі не надаються такі види соціальних послуг та допомоги, як соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціальна діагностика потреб і проблем місцевого населення, соціально-психологічна допомога тощо. Опитувані відзначили, що, на їх думку, в селі проводиться тільки соціально-педагогічна робота, хоча пов'язують її форми та методи лише з діяльністю соціального педагога школи, бо така посада існує в штатному розписі закладу освіти, що функціонує в їхньому селі.

У результаті анкетного опитування представників сільської громади з'ясувалося, що центром соціальної, зокрема соціально-педагогічної, роботи на селі залишається навчальний заклад, тобто школа. Більшість опитаних (88 %) зазначила, що соціально-педагогічну роботу з дітьми та молоддю, яка здобуває освіту, в сільських громадах здійснюють шкільні вчителі, 22 % – сільський голова, 77 % – соціальний педагог закладу освіти й 11 % називають окремих громадських діячів.

Майже половина респондентів (49%) визначають найбільшою проблемою в сільській громаді організацію дозвілля, бо в селі немає розважальних майданчиків, не повноцінно працює місцевий Будинок культури. Серед інших соціальних проблем опитані визначають: проблему безробіття на селі (39%); байдуже ставлення батьків до проблем дітей визначили 19 % респондентів; соціальною проблемою назвали можливість безперешкодно придбати спиртні напої 11 % опитаних.

Серед причин соціальних проблем села опитані називають складнощі в спілкуванні та стосунках батьків та дітей. Тільки 11% респондентів дали негативну відповідь на питання, чи мають вони складнощі в спілкуванні з власними дітьми. Аналізуючи відповіді анкети, доходимо висновку, що непорозуміння між батьками та дітьми виникають через: зниження бажання дітей навчатися (46%), відсутність бажання у дітей радитися з батьками щодо вирішення власних проблем (24%), відмінність у поглядах батьків та дітей на проведення дозвілля (10%), відмінність у ставленні до друзів власних дітей (11%), взаємовідносини між дітьми в одній родині (11%), схильність до вживання дітьми тютюну та алкоголю (3%).

Непорозуміння у взаємовідносинах батьків та дітей під час спілкування стосуються проблем батьківського контролю, що відбувається в переважній більшості стосовно дітей молодшого шкільного віку. Протягом дорослішання дитини цей контроль потрібно послаблювати, щоб враховувати момент саморегуляції дитини. Бажання усвідомлювати себе дорослим, прагнути особистісної самостійності виходить у підлітковому віці на перший план, тому необхідно дотримуватися демократичного характеру взаємин батьків та дітей.

Таким чином, проведене опитування дає змогу визначити, що в межах сільської територіальної громади успішно проводиться тільки соціально-педагогічна робота, реалізацію якої опитані місцеві жителі пов'язують з роботою голови сільської ради, шкільних вчителів, медичних працівників, депутатів сільської ради та, зокрема, соціального педагога сільського закладу освіти.

Однак практику надання соціально-педагогічної роботи в селі вважають не дуже успішною, бо респонденти визначають певний ряд причин, як-от:

1. відсутність у селі спеціаліста, діяльність якого була б зосереджена на соціальній роботі з родинами, дітьми та молоддю;

2. небажання виносити на загальний осуд особистих сімейних проблем;
3. представники громади починають працювати з сім'ями, які опинилися в складних життєвих обставинах, тільки тоді, коли дорослі в родині не можуть самотужки розв'язати проблеми, що виникли;
4. батьки в родині не можуть не завжди готові змінювати своє життя, виділяючи ряд причин;
5. вільний час молоді у селі проводить у місцевих кафе чи барах, бо культурно-масові заходи в місцевому будинку культури проводяться дуже рідко;
6. недостатньо в селі проводиться просвітницько-профілактична робота з дітьми та молоддю щодо попередження та рівня шкоди тютюнопаління в молодому віці, вживання алкоголю та наркотичних речовин, профілактики вчинення правопорушень та скоєння злочинів тощо.

Опитані говорять, що соціально-педагогічна робота не має системного характеру і тому не має важливого значення для місцевих жителів.

Результати опитування дозволяють також сподіватися на можливість подолання соціальних проблем сільської громади через активізацію потенціалу сільської територіальної громади. Важливого значення набули відповіді респондентів на питання анкети, чи маєте бажання особисто долучитися до вирішення соціальних проблем місцевості. Свідченням того, що сільська громада має потужний потенціал та людський ресурс для розв'язання існуючих проблем, стали відповіді респондентів, що розподілилися наступним чином: відповідь «так» дали 95% опитаних віком 16-18 років, а стверджувальну відповідь від респондентів старшого віку ми отримали у майже 35% тих, хто взяв участь в анкетуванні.

Таким чином, у результаті проведеного дослідження доходимо висновку, що соціальна робота з різноманітними її технологіями, формами та напрямками у сільській територіальній громаді має несистемний характер, соціально-педагогічна робота з родинами, дітьми та молоддю не спрямована на розв'язання проблем соціальної профілактики, соціальної просвіти, реабілітації, соціально-психологічної допомоги, організації дозвілля дітей та молоді на селі, що потребує визначення шляхів впровадження різних технологій соціальної роботи з місцевим населенням сільської територіальної громади.

РОЗДІЛ 2

ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ В МЕЖАХ СІЛЬСЬКОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

2.1 Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в сільській громаді: досвід й інновації

На сьогодні в складних соціально-економічних умовах відбувається процес соціалізації дітей та учнівської молоді. Процес урбанізації, земельна реформа, постійні зміни виробничих відносин у селі, перерозподіл різних форм власності в сільському господарстві, зниження кількості населення в сільських громадах, на жаль, тягнуть за собою зріст безробіття та зниження рівня життя сільського населення. Усі перераховані причини стають першопричинами занепаду соціальної інфраструктури сільських територіальних громад: зменшується кількість закладів освіти в селах, закриваються дошкільні навчальні заклади, реформуються позашкільні освітні установи, заклади охорони здоров'я, клуби та будинки культури тощо. Відкриття установ та підприємств соціальної сфери в сільській місцевості носять зведено до одиничних випадків.

«Усе вищезазначене є причиною того, що в скрутних соціально-економічних умовах села зараз не створено необхідних умов для задоволення фізичних, інтелектуальних, духовних та інших базових потреб сільських дітей, чисельність яких на 1 січня 2005 року становила 3 320 702 особи, тобто 21,6% всього сільського населення і 36,4% всіх дітей України. У Тематичній державній доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2004 року «Стан та соціальний захист сільських дітей» зазначається, що сільська місцевість стає для малих громадян зоною неблагополуччя. Функціональна неспроможність сільської сім'ї,

безробіття батьків, складні матеріальні та житлові умови сімей з дітьми все більше стають причиною поширення соціального сирітства. Бездоглядність і безпритульність дітей набула на селі загрозливих масштабів. У районних барах, кафе, ігрових залах тощо у недозволений час все частіше виявляють бездоглядних мешканців із найближчих сіл. Поштовхом залишити родину нерідко стає бажаннях дітей знайти те «щасливе, безтурботне життя», яке вони бачать по телевізору, і яке відсутнє в реальному житті у селі» [44].

Соціальна робота, зокрема соціально-педагогічна, в територіальній громаді повинна проводитися державними та неурядовими організаціями та установами з метою забезпечення надання відповідних соціальних послуг окресленій цільовій аудиторії з використанням різноманітних підходів, форм та методів соціальної політики.

Необхідність здійснення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в умовах сільської територіальної громади пов'язана з урахуванням того, що сільська громада – це сукупність взаємопов'язаних соціальних середовищ, як-от: мікросередовище сільської родини як малої специфічної групи, що має вплив на формування духовного світу, ціннісних установок та моделі поведінки її членів; макросередовище спільноти села зі своїми специфічними соціокультурними особливостями.

О. Беспалько [6] визначає наступні особливості громади як соціокультурного феномену:

- внутрішня єдність спільноти сільських мешканців;
- самостійність під час організації самозабезпечення та самообслуговування сільського мешканця;
- зв'язок родинних та суспільних взаємостосунків під час різного роду зв'язків (виробничі, соціальні, управлінські тощо);
- дотримання соціальних стереотипів та упереджень сільськими жителями;

- панівна родинна відповідальність за вчинки;
- персоніфікація міжособистісних взаємовідносин та стосунків;
- найвищий колективний рівень діяльності в робочий час та під час дозвілля;
- великий вплив громадської думки при прийнятті власного рішення мешканцями громади;
- перевага місцевої подачі фактів під час обміну інформацією, нестача об'єктивної інформації;
- збереження національних звичаїв, традицій, одягу, норм поведінки, народних ремесел тощо.

Ученими визначаються також і чинники, що обумовлюють особливості проведення соціально-педагогічної роботи в сільській громаді:

- життя та робота в соціумі сільських мешканців допомагають у формуванні особливі звички, цінності, реакції та соціально-психологічні установки особистості;
- село переважає над містом у формуванні різних компонент духовної культури: повага до старших, допомога в складних життєвих ситуаціях, гостинність тощо;
- взаємозалежність жителів села, їх тісний контакт через проживання на невеликій території, міцні міжпоколінні зв'язки, що підвищують рівень соціального контролю;
- територіально локальна обмеженість соціуму;
- темп життя відмінний від міста, що знижує стресовий вплив на дітей та дорослих;
- раннє залучення дитини до трудової діяльності (перевага – формування необхідних трудових навичок, недолік – «перерване дитинство», обмеження часу для ігрової діяльності як важливого чинника соціалізації дитини);

- специфіка сільського способу життя, обмеження можливості різнобічного соціального зростання.

Центром соціально-педагогічної роботи на селі вважається заклад середньої освіти, школа. Сільські клуби та будинки культури також відіграють значну роль в організації такої роботи з дітьми та молоддю в сільській територіальній громаді.

«Сільська школа за усіх часів вважалася духовним осередком, центром культури на селі. Вона готувала й готує підростаюче покоління до праці й життя на рідній землі. Сьогодні вона не може виконувати соціально-педагогічні функції, не справляючи педагогічного впливу на навколишнє середовище, дорослих, сім'ю, не беручи до уваги устрій сільського життя. Саме сільська школа, в порівнянні з міською, має свої особливості, що, в свою чергу, обумовлює специфіку соціально-педагогічної роботи в ній:

- дитина не відірвана, а занурена в природне та виробниче середовище сільської громади;
- педагогічний колектив добре знає сім'ї школярів;
- мала наповнюваність класів;
- стабільний педагогічний колектив школи забезпечує навчально-виховний процес кількох поколінь сільських мешканців;
- сільська школа створює в своїх стінах середовище, в якому культивуються цінності та філософія життя, альтернативні тим, що є поза межами школи» [47].

Особливі соціальні умови функціонування школи в соціумі села, необхідність швидкого реагування на соціальні проблеми у дитячому та учнівському середовищі роблять саме сільську школу багатофункціональною: саме школа займається організацією соціокультурної та соціально-педагогічної роботи в соціумі сільської громади, що має за мету попередження віддаленості між дітьми та батьками, дотримання вікової селянської традиції «виховання всією

громадою». У зв'язку з тим, що на території одного села здебільшого функціонує одна школа, то розповсюджена практика інклюзивної освіти (разом навчаються як діти здорові, так і ті, хто мають фізичні вади, тобто діти-інваліди).

Таким чином, сільська школа сьогодні – це єдиний заклад соціальної інфраструктури сільської громади, що є центром роботи в локальних територіальних межах як комплексна служба допомоги дітям, молоді, родинам та усім мешканцям села.

У зв'язку зі скороченням державного фінансування практично згорнута робота гуртків для учнів у позанавчальний час, а відвідувати ті, що не закрилися, шкільні гуртки, спортивні секції, музичні студії діти можуть лише за умови сплати їх роботи за батьківський кошт, можливість таку мають не всі діти мешканців села через неспроможність батьків оплатити їх.

Серед найважливіших напрямів соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю села, яка навчається, можна виділити роботу, спрямовану на профілактику негативних явищ, а саме: тютюнопаління й вживання наркотичних речовин. Однією з причин уживання алкоголю серед підлітків сільської громади визначено алкогольні та слабоалкогольні напої як винагороду за працю та допомогу. Діти бачать, що для дорослих, а переважно для чоловіків, уживання алкоголю стає повсякденною справою, і саме така поведінка сприймається дітьми та неповнолітніми як особливість та норма життя в селі.

Негативної тенденції набуває останнім часом уживання неповнолітніми в сільській місцевості таких наркотичних речовини, як продукт перероблювання маку та коноплі.

Сільські вчителі сьогодні не досить кваліфіковано підготовлені до проведення соціально-профілактичної роботи щодо запобігання явищу наркоманії: це і недостатнє володіння інформацією про різновиди наркотичних речовини, про ВІЛ/СНІД, про хвороби, що передаються

статевим шляхом, не володіння тренінговими методиками первинної профілактики, – це, у свою чергу, дає пояснення низькому рівню такого напряму роботи у більшості сільських громад.

Необхідно зазначити, що лише в невеликій кількості шкіл працюють соціальні педагоги та шкільні практичні психологи із відповідною професійною підготовкою. Останнім часом понад 60% сільських шкіл відчувають нестачу фахівців, які можуть надавати психологічну допомогу та соціально-педагогічний супровід.

Через зниження демографічного рівня сучасного українського села гостро стоїть питання закриття сільських шкіл, що виступають єдиним культурно-освітнім осередком на селі.

«Соціально-економічні трансформації на селі обумовили певні проблеми і в сільських родин. Багато батьків, переважно в західному та східному регіонах, виїхали на заробітки в країни ближнього та дальнього зарубіжжя, залишивши дітей на родичів, а іноді й на сусідів. Це сприяло збільшенню числа бездоглядних дітей, скоєнню неповнолітніми протиправних дій (крадіжок, хуліганських нападів тощо). Ще однією проблемою стало збільшення на селі неблагополучних сімей, внаслідок пияцтва батьків та невиконання ними батьківських обов'язків щодо своїх дітей. Тому соціально-педагогічна робота з батьками, підтримка дітей з неблагополучних сімей є сьогодні одним з важливих напрямів соціально-педагогічної роботи сільської школи» [6].

Сільська школа, родина та сама сільська громада – тісно пов'язані між собою складові одного цілого, одним з напрямів такої взаємодії можна назвати координацію їх зусиль стосовно виховання дітей та молоді, яка навчається. Використовуючи ресурси родини та школи (основних соціальних інститутів територіальної громади села), можна забезпечити успішну соціалізацію дітей та молоді в межах соціуму сільської громади.

Таким чином, «соціально-педагогічна робота у сільській школі зараз має бути спрямована на:

- забезпечення освітніх, культурних, соціальних потреб дітей та учнівської молоді;
- соціальний захист особистості, включаючи соціально-педагогічну та психологічну допомогу дітям та молоді, які потребують соціальної підтримки;
- організацію соціально корисної діяльності дітей та дорослих, націлених на соціальний розвиток своєї громади;
- наповнення активним змістом культурного життя мешканців села» [6].

Аналіз наукової літератури дозволяє виокреслити пріоритетні завдання соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в сільській територіальній громаді:

- удосконалення та розширення мережі закладів та системи позашкільної виховної роботи в сільських школах та клубах;
- розв'язання проблеми кадрового та матеріально-технічного забезпечення шкіл, організацій та установ для дозвілля сільських дітей;
- проведення соціально-педагогічної роботи з родинами з метою формування у батьків відповідальності за розвиток і виховання дітей та запобігання дитячій бездоглядності;
- створення сільських фізкультурно-оздоровчих майданчиків, спортивних секцій з метою формування здорового способу життя у дітей та підлітків;
- активізація роботи зі створення можливостей для повноцінного навчання, відпочинку, творчого та фізичного розвитку дітей-інвалідів, які проживають у селі;

- запровадження заходів із профорієнтації учнів сільських шкіл щодо набуття професій, пов'язаних із виробництвом, переробкою та реалізацією сільськогосподарської продукції.

Визначення специфіки соціально-педагогічної роботи в сільській територіальній громаді дозволяє нам окреслити причини необхідності такого напрямку соціальної роботи в умовах сучасного села:

- обмежений перелік соціальних послуг, які надаються сільським дітям та молоді;
- незадовільний рівень соціальної підтримки держави означеної категорії населення;
- державне та приватне недофінансування суб'єктів такого напрямку соціальної роботи в селі;
- територіальна локальність та віддаленість від центрів надання такої допомоги багатьох сільських населених пунктів;
- недостатній освітній рівень сільського населення;
- соціальна інертність членів сільської громади;
- малорозвинена соціальна інфраструктура сучасного села тощо.

«Особливістю соціально-педагогічної роботи в сільських громадах є те, що в них функціонує незначна кількість соціальних інституцій, представлена переважно школою, закладами культури, дитячими чи молодіжними об'єднаннями, а також подекуди центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Тому соціально-педагогічна робота у сільській громаді не завжди має комплексний характер, не забезпечує в повній мірі заходи щодо соціальної профілактики, реабілітації, соціальної просвіти, організації культурно-дозвілєвої діяльності дітей та учнівської молоді. Зараз відбувається активний пошук, розробка та впровадження різноманітних технологій і форм соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю у загальноосвітніх закладах» [6].

Майже 30 років в Україні створюється та відбувається розгалуження система соціальних служб, представлена соціальними центрами для сім'ї, дітей та молоді, до складу яких входить низка спеціалізованих формувань: центри соціально-психологічної реабілітації для дітей та молоді з обмеженими функціональними можливостями, центри з надання соціально-психологічної допомоги, соціальні гуртожитки, центри для ВІЛ-інфікованих, інтегровані служби підтримки родини, дружні клініки для молоді тощо. Все це стає свідченням того, що наданню соціальних послуг різним категоріям дітей та учнівської молоді починає приділятися більше уваги у територіальних громадах. Відповідно законодавчій ініціативі та затвердженій нормативно-правовій базі сьогодні територіальні громади отримали право можливості створення саме таких служб, центрів і закладів, діяльність яких буде сприяти задоволенню потреб і розв'язанню проблем дітей та учнівської молоді на рівні територіальної громади.

Реалізація соціальної політики стосовно дітей та молоді у територіальних громадах покладається на соціальні служби для сім'ї, дітей та молоді, діяльність яких регламентується розпорядчими документами Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді та регіональних центрів. До актуальних форм роботи цих служб відносять: планування соціально-педагогічної роботи, надання соціальних послуг Центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (ЦСССДМ), виходячи з потреб та проблем названих цільових груп в окремій сільській територіальній громаді, узгодження планів та послуг з основними напрямками державної соціальної політики стосовно дітей та молоді.

До суб'єктів соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю в межах територіальної громади належать різні неурядові організації, діяльність яких спрямована на розв'язання соціальних проблем дітей та молоді місцевих громад через розробку та впровадження інноваційних

форм та методів соціально-педагогічної роботи. До цієї роботи залучаються представники громади на волонтерських добровільних засадах. Неурядові організації намагаються активно обстоювати різноманітні ініціативи задля забезпечення інтересів дітей та молоді, надаючи широкий перелік соціальних послуг. Сьогодні, на жаль, соціальна діяльність подібних організацій не регламентується відповідною нормативно-правовою документацією, що гальмує розвиток та впровадження соціально-педагогічної роботи неурядових організацій у територіальних громадах. Актуальним залишається розроблення та впровадження дієвих механізмів соціального замовлення для названих організацій в умовах територіальних громад, зокрема й сільських, бо саме це надасть їм можливість вибудувати систему соціальних служб та надавати соціальні послуги, що будуть альтернативними державним.

«Соціально-економічні трансформації останнього десятиріччя негативно вплинули на умови життєдіяльності дітей та учнівської молоді у сільських громадах. Закриття закладів соціальної інфраструктури, погане матеріально-технічне оснащення шкіл, їх недостатнє кадрове забезпечення, масове безробіття та зниження економічного рівня життя сільських родин стали першопричиною багатьох соціальних проблем дітей та учнівської молоді у сільському соціумі. Наше дослідження засвідчило, що проведення просвітницької та профілактичної роботи серед дітей та учнівської молоді, організація їх змістовного дозвілля, зміцнення виховного потенціалу сільської родини, допомога дітям, які перебувають у кризі, стають пріоритетними напрямками соціально-педагогічної роботи у сільських школах та селищних/сільських центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, активне створення яких розпочато в останні роки» [6].

Отже, сьогодні в соціумі сільської громади необхідним постає відродження традицій соціальної підтримки дітей та молоді, несення відповідальності за долю молодих іншими членами громади, бо саме

сільська територіальна громада залишається чи не єдиним продовжувачем збереження міцних сімейних та сусідських зв'язків, різноманітних форм взаємодопомоги.

2.2 Шляхи вдосконалення соціальної роботи та надання соціальних послуг дітям та молоді в межах сільської територіальної громади

«Успішна діяльність соціальних служб та неурядових організацій у територіальних громадах значною мірою залежить від розробки і впровадження в соціально-педагогічній роботі з дітьми та молоддю інноваційних технологій та організаційних форм такої роботи. Під інноваціями в соціальній сфері розуміють зміни і перетворення у технології того чи іншого процесу, способу дій або впроваджене в практику нововведення, завдяки якому відбуваються позитивні зміни і досягається необхідний ефект» [20].

Активним суб'єктом соціально-педагогічної роботи з дітьми та студентами в територіальних громадах все частіше стають неурядові організації, що фокусуються на розв'язанні багатьох соціальних проблем дітей та молоді місцевих громад шляхом розробки та впровадження нововведень соціально-педагогічної роботи, вирішення проблем підлітків як покоління, яке не завжди знаходиться в полі зору державних організацій. Залучаючи представників громадськості до соціально-педагогічної роботи на волонтерських засадах, громадські організації активно відстоюють різні ініціативи в інтересах дітей і молоді, надають їм широкий спектр соціальних послуг. Але в даний час їх соціальна діяльність не регулюється відповідними правовими документами, що в деякій мірі обмежує можливості соціально-педагогічної роботи неурядових організацій в місцевих громадах. Тому в найближчому майбутньому необхідно розробити і впровадити ефективні механізми

соціального замовлення для цих організацій в місцевому співтоваристві, що дозволять їм створити систему соціальних послуг та соціальних послуг, альтернативну громадським, що, в свою чергу, буде збільшити кількість соціально-педагогічних робіт в територіальних громадах.

Зміст і форми соціально-педагогічної роботи з дітьми та студентами багато в чому визначаються типом територіальної спільності. Міста, селища міського типу, села характеризуються різними економічними та соціокультурними особливостями, матеріальними, інституційними, людськими ресурсами для забезпечення соціально-педагогічної роботи. Сьогодні діти і молодь сільських спільнот знаходяться в більш важких умовах через низький рівень ресурсної забезпеченості соціально-педагогічної роботи.

За роки незалежності в Україні територіальним громадам делеговано право створювати такі служби, які допоможуть вирішувати проблеми і задовольняти потреби дітей і студентів на місцевому рівні.

Діти та молодь, яка навчається, – об'єкти роботи, що постійно знаходиться в пошуку чогось нового та неординарного, тому задля успішної соціально-педагогічної роботи з цією категорією клієнтів обов'язковим є запровадження інновацій: нові технології та організаційні форми роботи, збільшення переліку соціальних послуг для цих вікових груп.

Ученими було розроблено та пропонується до впровадження «чотири види інноваційних моделей соціально-педагогічної роботи з дітьми, учнівською молоддю та батьками у територіальних громадах:

- 1) просвітницька;
- 2) дозвіллєва;
- 3) соціально-реабілітаційна;
- 4) гендерна» [6].

Пропонується до впровадження в роботі з дітьми та молоддю моделі роботи, в основу функціонування яких покладено сервісний

підхід. Ці моделі є доповненням інших інноваційних моделей соціальних послуг, що розроблені в рамках проектів Українського фонду соціальних інвестицій [19].

У розуміння поняття «моделі соціально-педагогічної роботи» вкладено зразок соціального процесу, що здійснюється у конкретних умовах з певною метою, відповідними засобами та є функціональним для соціально-педагогічної практики.

При розробці та апробації моделей базою визначено теоретико-методичні засади організації соціально-педагогічної роботи в сільській територіальній громаді. Зокрема, «треба враховувати:

- потребу дітей і молоді конкретної громади в отриманні соціальних послуг певного виду;
- планування соціальних послуг для різних цільових груп дітей і учнівської молоді;
- можливість функціонування моделі за наявності обмеженої кількості ресурсів;
- забезпечення участі дітей і молоді у процесі планування та прийняття рішень;
- можливість залучення додаткових ресурсів місцевої громади для забезпечення функціонування моделі;
- наявність у місцевих громадах організацій, які зацікавлені у впровадженні розроблених моделей» [24].

Під час організації соціально-педагогічної роботи слід враховувати те, що «реалії сьогодення потребують від особистості навичок швидкої адаптації до різноманітних явищ соціального середовища, уміння ухвалювати самостійні відповідальні рішення та долати життєві перепони, активізувати особистісний потенціал для самореалізації та самоствердження в різноманітних сферах людської життєдіяльності. Слід мати на увазі, що найпродуктивніше життєвий досвід засвоюється у підлітковому та юнацькому віці. Недооцінка цього

періоду в подальшому нічим не може бути компенсованою. Зазначимо, що почуття «дорослості», яке приходить на зміну «почуттю дитячості», зумовлює основну суперечність підліткового віку. Бажання молодих людей якомога швидше подорослішати породжує низку різноманітних проблем, але підлітки ні соціально, ні психологічно ще не готові правильно їх вирішувати. Саме тому їм необхідно допомогти не лише здобути знання, а й набути вміння жити у непростих соціально-економічних умовах, усвідомити свою унікальність і сприяти розвитку себе як самодостатньої особистості» [6].

Для вирішення такої низки завдань пропонуємо створення молодіжного тренінгового центру, метою якого буде сприяння формуванню у дітей та підлітків життєвих навичок соціальної компетентності для виконання норм і правил, прийнятих у суспільстві, а також можливість ефективно розв'язувати проблеми повсякденного життя.

Робота запропоновано центру вимагатиме виконання поставлених завдань:

- сприяння розвитку індивідуальності особистості дитини чи підлітка, формування навичок адекватного самовираження, власної системи людських життєвих цінностей;
- сприяння отримання учасниками тренінг-курсів навичок ефективної взаємодії з батьками, ровесниками й дорослими без упереджень, стереотипів і конфліктів;
- стимулювання дітей та підлітків до засвоєння ними багатогранності світу, відчуття себе як його частини, як повноцінного члена громади;
- здійснення соціальної профілактики поширення негативних явищ у дитячому та підлітковому середовищі;
- сприяння проведенню підлітками змістовного дозвілля, вільного від навчання часу.

Специфіка роботи такого центру буде полягати в отриманні корисної інформації дітьми та підлітками не шляхом нав'язування дорослими, а під час тренінгових занять, коли вони особисто будуть шукати відповіді на поставлені запитання, будуть самі робити вибір стосовно свого майбутнього. Виконанню цих завдань буде сприяти особлива форма занять – просвітницькі тренінги, під час яких буде створюватися психологічно комфортне та емоційно безпечне середовище, будуть використовуватися сучасні методи та методики активного навчання та тренінгової роботи. Усе це в формі інтерактивних занять буде стимулювати учасників до вияву своїх творчих здібностей, допомагати розкрити особистісний потенціал, стимулюватиме шукати необхідні ресурси для подальшого самовдосконалення.

Головною особливістю просвітницького тренінгу ми вбачаємо в тому, що у процесі його проведення отримує нову інформацію, практичні навички для особистісного життєвого самовизначення. Для проведення такого виду тренінгу ведучий не повинен мати обов'язкової психологічної підготовки, достатнім є вміння володіти методикою проведення просвітницького тренінгу та бути поінформованим у його обраній проблематиці. Просвітницький тренінг, як форму соціально-педагогічної роботи, можна обирати як різновид допомоги з формування здорового способу життя, як підготовку дітей та молоді до проектування власних життєвих перспектив, формування у підлітків навичок усвідомленого батьківства, правової культури тощо.

«Просвітницький тренінг, як і різні види психологічного тренінгу, обов'язково має включати певні базові компоненти. Ми поділяємо думку В. Веблера про те, що тренінговий процес реалізується у межах шести тісно пов'язаних між собою компонентів. Вони можуть бути базовими компонентами і для просвітницького тренінгу. Такими компонентами є:

1. Учасники – цільова група людей, для якої буде проводитися тренінг. Оптимальна кількість учасників – 15-20 осіб.

2. Мета, яка визначається в залежності від його виду, цільової групи та теми тренінгу.

3. Зміст, що обумовлюється темою, метою та цільовою групою учасників.

4. Рамкові умови (приміщення, час та тривалість проведення). Тренінг бажано проводити у просторому приміщенні (не менше 25 кв.м), в якому є можливість розмістити стільці для учасників у формі кола та кріпити матеріали з напрацюваннями учасників на стіни кімнати. Тренер разом з учасниками також перебуває у загальному колі. Тривалість тренінгу обумовлюється його метою, завданнями, особливостями цільової групи. В переважній більшості тривалість тренінгу 2-5 днів. Тренінг складається з кількох сесій тривалістю 1год.30хв. – 2 години, які чергуються з невеликими перервами.

5. Методи навчання – обмежений рамковими умовами спосіб реалізації мети тренінгу через роботу суб'єктів освітньої діяльності (учасників та тренерів).

6. Тренер – особа, яка організовує роботу групи. Його головна роль полягає в тому, щоб активізувати учасників, стимулювати їх до висловлення власних суджень, допомагати під час формулювання певних висновків, узагальненні інформації, тобто бути посередником між новими знаннями, вміннями, ідеями та групою [27].

Усі просвітницькі тренінги мають певну логіку проведення і складаються з кількох етапів. Об'ємне співвідношення цих етапів на кожному окремому тренінгу може бути різним. Ми вважаємо за доцільне виокремлювати такі основні етапи просвітницького тренінгу.

1. Вступ (5% часу). Етап, на якому тренер повідомляє мету і завдання тренінгу, представляє запрошених гостей (якщо такі є). Тема, мета та завдання тренінгу мають бути записані на ватмані, який

кріпиться у кімнаті на видному місці. На цьому етапі також проводиться знайомство учасників з використанням різних ігрових методик.

2. Прийняття правил роботи групи (5% часу). Прийняття учасниками зобов'язань стосовно поведінки під час тренінгових занять (наприклад, 394 бути активними, поважати думку іншого, приходити вчасно, не критикувати, піднімати руку, якщо хочеш висловити свою думку тощо). Ці правила записуються на ватмані і розміщуються на видному місці. Правила не знімають до закінчення тренінгу, щоб тренер чи учасники групи могли апелювати до них в разі їх порушення.

3. Очікування учасників (5% часу). На цьому етапі учасники визначають, що вони очікують для себе від участі у тренінгу. Дуже важливо, щоб кожен учасник проговорив свої очікування вголос, для того щоб тренер міг краще виконати заплановані види роботи чи, при потребі, частково їх модифікувати.

4. Актуалізація проблеми (10-30 % часу). Цей етап проходить червоною ниткою через весь тренінг. Завдання цього етапу – зробити проблему актуальною для кожного учасника. Етап можна провести за допомогою запитань: «Що для вас значить...», «Що ви відчуваєте, коли...», «Чи стикалися ви з ...». Можна також за допомогою ігор чи групових завдань пригадати якусь інформацію, пов'язану з темою заняття та поділитися нею з іншими.

5. Інформаційний блок (20-40% часу). Інформаційний блок треба розбити на кілька логічно завершених частин і подавати матеріал рівномірно протягом всього тренінгу.

6. Надбання практичних навичок (20-60% часу). Відбувається в процесі різноманітних форм роботи: аналіз ситуацій, рольові ігри, виконання індивідуальних завдань, формулювання певних правил поведінки відповідно завдання, вироблення алгоритму дій тощо.

7. Завершення роботи (5 % часу). На цьому етапі підводяться підсумки тренінгу, з'ясовуються як справдилися очікування учасників,

висловлюються побажання учасників щодо вдосконалення проведення наступних тренінгів [27].

Отже, викладені вище теоретико-методичні основи просвітницького тренінгу, як однієї з ефективних форм групової роботи, дозволяють нам визначити, погоджуючись з думкою Р. Овчарової, його «значимі аспекти для організації та проведення соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю: діалогізація взаємодії, рівноправне міжособистісне спілкування, засноване на довірі та повазі; створення умов для саморозвитку особистості; гармонізація інтелектуальної та емоційної сфери – поєднання емоційного стану та постійної рефлексії учасників; постійний склад групи, що сприяє груповій динаміці та самопізнанню учасників; вільний простір, що створює можливість переміщення, роботи в мікрогрупах; створення умов для самостійного вироблення певної позиції учасника шляхом його активної участі в процесі групової взаємодії» [33].

До роботи запропонованого центру можуть залучатися волонтери, в ролі ведучих тренінгів можуть виступати студенти, які здобувають освіту за спеціальністю «Соціальна робота» та «Соціальна педагогіка». З метою вдосконалення роботи центру можна проводити роботу з моніторингу та оцінки ефективності його роботи за допомогою інтерв'ю, фокус-групи, спостереження, анкетування тощо.

Отже, роль запропонованого центру в організації соціально-педагогічної роботи з дітьми та підлітками у сільській територіальній громаді важлива. Розглянуту модель надання соціальних послуг дітям і молоді у формі роботи даного центру можна розглядати як одну з успішних форм оптимізації та покращення соціальної роботи, зокрема соціально-педагогічної, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та загальноосвітніх закладів із дітьми та молоддю в територіальних громадах різного типу.

ВИСНОВКИ

В умовах процесу реформ, зокрема реформи децентралізації в Україні суб'єктами суспільно-економічного життя стають територіальні громади, до діяльності яких належить розв'язання переважної більшості проблем місцевого рівня: соціальних, економічних, екологічних та інших. Чільне місце серед них посідають питання забезпечення соціальних гарантій дітей та молоді, а також створення умов для успішної особистості. Усе це робить роботу з дітьми та молоддю актуальним напрямом розвитку соціальної роботи в умовах сільської територіальної громади. Суспільні процеси, що відбуваються впродовж останнього часу в сучасній Україні, мають своє відображення та повинні враховуватися під час організації соціальної роботи на рівні територіальних громад.

Територіальна громада – це середовище соціального життя дітей і молоді. Саме територіальна громада має на меті забезпечення всіх умов життєдіяльності цієї категорії населення за допомогою інституційних, соціокультурних, правових, політичних механізмів. Одним із шляхів реалізації перерахованих механізмів учені визначають соціально-педагогічну роботу як один з найефективніших напрямів соціальної роботи для успішної соціалізації дітей та молоді.

З метою окреслення рівня організації соціальної роботи та задля оцінки стану розв'язання соціальних проблем в межах певної сільської територіальної громади (на прикладі громади села Костогризів Олешківського району Херсонської області) авторами було проведено дослідження у формі опитування мешканців громади.

Результати проведеного дослідження вказують на відсутність комплексного характеру організації соціальної роботи в селі: серед напрямів соціально-педагогічної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю відсутні технології роботи щодо соціальної профілактики, соціально-психологічної допомоги, реабілітації, соціальної просвіти, організації

поза навчального часу дітей та молоді, яка навчається, через низку соціальних проблем, хоча відповіді респондентів на питання запропонованої авторами анкети дають можливість говорити про активізацію потенціалу сільської територіальної громади задля подолання окреслених соціальних проблем громади.

За основу організації соціальної роботи в сільській територіальній громаді пропонується взяти консолідацію зусиль органів місцевого самоврядування, закладів соціальної інфраструктури села та членів громади, ефективно використавши всі наявні ресурси та спрямувавши їх на зміцнення соціального капіталу сільської громади.

Необхідною умовою їх реалізації є запровадження механізму участі членів спільноти, незалежно від їх віку та соціального становища, в процесі виявлення проблем і планування змін в інтересах дітей і молоді місцевих громад. Це гарантує, що члени спільноти набудуть досвіду спільної громадської діяльності, формуючи почуття приналежності до життя своєї спільноти і відповідальності за майбутнє підростаючого покоління. Сьогодні, коли в більшості місцевих громад люди ще не мають достатнього досвіду участі в процесах вирішення проблем місцевої громади, провідна роль в активізації спільноти лежить на соціальних практиках, які працюють в установах соціальної інфраструктури та недержавних організаціях.

У даний час в територіальних громадах соціальна інфраструктура, що повинна забезпечувати соціальні гарантії дітям і студентам, представлена освітніми установами та соціально-педагогічними організаціями. Вони реалізують різні напрями соціально-педагогічної роботи з дітьми та студентами (забезпечення соціальних гарантій дитинства, соціальна профілактика, соціальна реабілітація, соціокультурна анімація і ін.) Шляхом надання освітніх, розвиваючих, психологічних, медичних, інформаційних і юридичних послуг. Адміністративно-координаційна функція їх діяльності забезпечується

органами місцевого самоврядування та органами виконавчої влади територіальних громад.

Шляхи удосконалення соціальної роботи та надання соціальних послуг дітям та молоді в межах сільської територіальної громади, організація соціально-педагогічної роботи в освітніх установах і соціально-педагогічна спрямованість територіальної громади повинні бути засновані, перш за все, на виявленні поля проблем та потреб дітей і студентів, залучення їх та інших членів спільноти в планування необхідних змін, впровадження нових соціальних послуг, місцевих ініціатив, пошук ресурсів та партнерів для їх реалізації, моніторинг та оцінка соціально-педагогічної роботи установ соціальної інфраструктури для дітей та молоді.

Соціально-політичні процеси, що відбуваються в Україні, створюють умови, при яких буде зростати роль територіальних громад у вирішенні місцевих проблем, соціально-педагогічна робота з дітьми та студентами в територіальних громадах стає все більш актуальною, стимулюючи появу нових педагогічних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи (модульний курс дистанційного навчання) / А.Й. Капська, О.В. Безпалько, Р.Х. Вайнола; Заг. ред. А.Й.Капської. – К.: ДЦССМ, 2002. – 164 с.
2. Алексеєнко Т.Ф. Технології соціально-педагогічної роботи в територіальній громаді // Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2004. – № 2. – С. 19-24.
3. Артюшкіна Л.М. Соціальний педагог школи: теорія і практика роботи. – Суми: СДПУ ім. А.С.Макаренка, 2004. – 124 с.
4. Барахтян М.М. Специфіка діяльності соціального педагога в культурно-дозвілльєвій сфері // Соціалізація особистості: Зб. наук. пр. Т.ХХІ. – К.: Логос, 2003. – С. 74-83.
5. Батанов О.В. Територіальна громада – основа місцевого самоврядування в Україні: Монографія. – К., 2001. – 260 с.
6. Безпалько О.В., Авельцева Т.П., Мацевко Н.І. Технології активізації громади: Метод. посіб. / За ред. О.В. Безпалько. – К.: Науковий світ, 2006. – 95 с.
7. Беспалько, О.В. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді: теоретико-методичні основи: Монографія. – К., 2006 / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://core.ac.uk/download/pdf/19667907.pdf>
8. Вакуленко О. В. Залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах : метод. рек. / О. В. Вакуленко, Н. М. Комаров, Н. Ф. Романова. – К. : Держсоцслужба, 2010. – 108 с.
9. Вакуленко О. В., Комарова Н. М., Романова Н. Ф., Семигіна Т. В. Методичні рекомендації щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах / [Електронний ресурс]. Режим доступу:

http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/4129/Semyhina_metodychni_rekomendatsii%20.pdf?sequence=1

10. Використання сучасних технологій в роботі інформаційного центру територіальної громади // Майбутнє старих промислових регіонів. – 2002. – № 23. – С. 14-16.
11. Гончар Л.К. Соціальні послуги на рівні громади для людей з розумовою відсталістю: Посібник для дистанційного навчання. – К.: Джерела, 2004. – 80 с.
12. Гордієнко Л.О. Громада як один із педагогічних чинників у соціальному вихованні молоді Великої Британії // Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 11. Соціологія. Соціальна робота. Соціальна педагогіка. Управління. Зб. наук. пр. – № 1(23). – К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. – 2004. – С. 61-67.
13. Громада як осередок соціальної роботи з дітьми та сім'ями: Метод. матеріали для тренера / О.В. Безпалько та інші; Під заг. ред. І.Д.Зверєвої. – К.: Науковий світ, 2004. – 69 с.
14. Досвід роботи мережі соціально-реабілітаційних центрів з дітьми та молоддю з функціональними обмеженнями в територіальній громаді м. Києва. – К.: КМССМ 2004. – 33 с.
15. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» (1997) / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>
16. Закон України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» / [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/878vi-8483>.
17. Зверєва І.Д, Басюк Т.П. Проект «Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді»: досягнення та перспективи // Практична психологія та соціальна робота. – 2005. – № 9. – С. 58-62.

- 18.Зверева І.Д. Соціально-педагогічна робота з дітьми та молоддю в Україні: теорія і практика. Монографія. – К.: Правда Ярославичів, 1998. – 333 с.
- 19.Інноваційні моделі соціальних послуг / За ред. Н.В. Кабаченко. – К.: ВПОЛ, 2006. – 320 с.
- 20.Інновації у соціальних службах: Навч.-метод. посіб. / Семигіна Т.В., Покладова В.В., Грига І.М. та ін. – К.: Пульсари, 2002. – 168 с.
- 21.Капська А. Й. Соціальна робота : навч. посіб. / А. Й. Капська. – К. : Центр навч. л-ри, 2005. – 328 с.
- 22.Капська А.Й. Соціальна робота: деякі аспекти роботи з дітьми та молоддю. – К.: УДЦССМ, 2001. – 220 с.
- 23.Климанська Л., Софин О. Громада в системі громадянського суспільства // Реформування соціальних служб в Україні: сучасний стан та перспективи: Зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. Неллі Ничкало, Бреда Мак Кензі. – Львів-Вінніпег: Малті-М, 2003. – С. 78-81.
- 24.Концептуальні засади соціально-педагогічної роботи з дітьми та учнівською молоддю в територіальній громаді / [Електронний ресурс]. – Режим доступу https://my-psy.ucoz.ua/publ/konceptualni_zasadi_socialno_pedagogichnoji_roboti_z_ditmi_ta_uchnivskoju_moloddju_v_teritorialnij_gromadi/1-1-0-26
- 25.Корпач Н.І., Сидорук І.І. Сільська громада як чинник вирішення соціальних проблем дітей та молоді / Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – РОЗДІЛ V. Соціальна педагогіка, 8, 2012 / [Електронний ресурс]. Режим доступу:
<http://esnuir.eenu.edu.ua/bitstream/123456789/1020/4/Korpach.pdf>
- 26.Межирицький О.Я. Підготовка студентів до соціально-педагогічної діяльності в умовах сільського соціуму: Автореф. дис... канд. пед.

- наук: 13.00.05 / Луганський національний педагогічний університет ім. Тараса Шевченка – Луганськ, 2003. – 20 с.
- 27.Методика освіти «рівний-рівному» / Лещук Н., Зимівець Н., АвельцеваТ. та ін. – К.: Міленіум, 2002. – 132 с.
- 28.Методичні рекомендації для соціальних працівників сільських та селищних центрів СССДМ / Н.М. Комарова, О.В. Вакуленко, А.Г. Зінченко та ін. – К.: ДСССДМ, 2005. – 176 с.
- 29.Місцеве самоврядування у громаді: Практ. посіб. для депутатів місц. рад та активістів громад / За ред. А.Ткачука. – К.: ТОВ “ІКЦ ЛЕСТА”, 2004. – 304 с.
- 30.Молодь і дозвілля: Методична й практична робота з підлітками та молоддю за місцем проживання / Безпалько О.В., Капська А.Й., Куєвда В.Т. – К.: Академ Прес, 1994. – 125 с.
- 31.Найдьонова Л.А. Психологічна готовність до соціальної роботи з територіальними спільнотами // Соціальна служба в Україні: соціальнопсихологічні засади формування й ефективного функціонування. Матеріали науково-практичної конференції 12 травня 2005 р., м. Черкаси / Ред. кол.: В.В. Москаленко, Н.І. Кривоконь, Н.М. Дембицька. – К.: Фенікс. – С. 492-495.
- 32.Найдьонова Л.А. Соціально-психологічні феномени створення територіальних спільнот // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 6. – С. 19-22.
- 33.Овчарова Р.В. Справочная книга социального педагога. – М.: Сфера, 2001. – 480 с.
- 34.Олифиренко Л. Я. Муниципальная система социально-педагогической поддержки детства: теория и практика: Автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1999.
- 35.Організація партнерства у місцевих громадах: Метод. реком. / Т. П. Басюк, О.В. Безпалько, І. В. Братусь та інші. / За заг. ред. І. Д. Звереві. – К.: Науковий світ, 2006. – 43 с.

36. Пак О. Соціальні послуги на Херсонщині: громадська оцінка ефективності // *Добра воля* – 2004 – № 5 (31) – С. 16-18.
37. Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді / За заг. ред. О. В. Безпалько. – К.: Науковий світ, 2006. – 80 с.
38. Постанова Кабінету Міністрів України від 19.09.2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року».
39. Семигіна Т. Робота в громаді: практика й політика. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2004. – 180 с.
40. Сидоров В.Н. Профессиональная деятельность социального работника: ролевой подход. – Винница, 2006.
41. Сільська молодь України: стан, проблеми та шляхи їх вирішення: щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді про становище молоді в Україні (за підсумками 2004 р.) / Т.В. Безулик, А.І. Білий, Є.І. Бородін та ін.; Ред. кол.: Ю.О. Павленко та ін.; Державний ін-т проблем сім'ї та молоді. – К.: Гопак, 2005. – 264 с.
42. Слосанська, Г., Поліщук, В. Соціальна робота в громаді за кордоном: історія та сучасні тенденції розвитку. *Social Work and Education*. Vol. 6, No. 4. Ternopil-Aberdeen, 2019. pp. 390-407 DOI: 10.25128/2520-6230.19.4.5. / [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journals.uran.ua/swe/article/download/191701/pdf_35
43. Соціальна робота в територіальній громаді м. Києва: досвід 2004 року: Нариси практиків / Під ред. К.С. Шендеровського, І.Я. Ткач, К.В. Савченко. – К.: КМЦССМ, 2004. – 217 с.
44. Стан та соціальний захист сільських дітей: Тематична державна доповідь про становище дітей в Україні за підсумками 2004 р. – К.: Державний ін-т проблем сім'ї та молоді, 2005. – 250 с.
45. Становище сімей в умовах малих міст України: Державна доповідь про становище сімей в Україні (за підсумками 2004 р.) / Т.Ф. Алексеєнко, Т.В. Говорун, Н.Г. Гойда та ін. – К.: Гопак, 2005. – 226 с.

46. Степанова Т. Социальная защита сельских школьников в условиях модернизации образования // Социальная педагогика. – 2003. – № 2. – С. 60-64.
47. Шакурова М.В. Социальное воспитание в школе: Учеб. пособие / Под ред. А.В. Мудрика. – М.: Академия, 2004. – 272 с.
48. Шендеровський К.С. Соціальна служба для сім'ї, дітей та молоді – особлива організація соціальної інфраструктури територіальної громади // Наукові записки інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України . Том. 4 – К.: Главник, 2005. – С. 317-323.

ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток 1

КОДЕКС АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ
ЗДОБУВАЧА ВИЩОЇ ОСВІТИ ХЕРСОНЬСЬКОГО
ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

я, Константинова Надія Вікторівна
учасник(ця) освітнього процесу Херсонського державного університету, УСВІДОМЛЮЮ, що академічна доброчесність – це фундаментальна етична цінність усієї академічної спільноти світу.

ЗАЯВЛЯЮ, що у своїй освітній і науковій діяльності **ЗОБОВ'ЯЗУЮСЯ**:

– дотримуватися:

- вимог законодавства України та внутрішніх нормативних документів університету, зокрема Статуту Університету;
- принципів та правил академічної доброчесності;
- нульової толерантності до академічного плагіату;
- моральних норм та правил етичної поведінки;
- толерантного ставлення до інших;
- дотримуватися високого рівня культури спілкування;

– надавати згоду на:

- безпосередню перевірку курсових, кваліфікаційних робіт тощо на ознаки наявності академічного плагіату за допомогою спеціалізованих програмних продуктів;
 - оброблення, збереження й розміщення кваліфікаційних робіт у відкритому доступі в інституційному репозитарії;
 - використання робіт для перевірки на ознаки наявності академічного плагіату в інших роботах виключно з метою виявлення можливих ознак академічного плагіату;
- самостійно виконувати навчальні завдання, завдання поточного й підсумкового контролю результатів навчання;
- надавати достовірну інформацію щодо результатів власної навчальної (наукової, творчої) діяльності, використаних методик досліджень та джерел інформації;
 - не використовувати результати досліджень інших авторів без використання покликань на їхню роботу;
 - своєю діяльністю сприяти збереженню та примноженню традицій університету, формуванню його позитивного іміджу;
 - не чинити правопорушень і не сприяти їхньому скоєнню іншими особами;
 - підтримувати атмосферу довіри, взаємної відповідальності та співпраці в освітньому середовищі;
 - поважати честь, гідність та особисту недоторканність особи, незважаючи на її стать, вік, матеріальний стан, соціальне становище, расову належність, релігійні й політичні переконання;
 - не дискримінувати людей на підставі академічного статусу, а також за національною, расовою, статевою чи іншою належністю;
 - відповідально ставитися до своїх обов'язків, вчасно та сумлінно виконувати необхідні навчальні та науково-дослідницькі завдання;
 - запобігати виникненню у своїй діяльності конфлікту інтересів, зокрема не використовувати службових і родинних зв'язків з метою отримання нечесної переваги в навчальній, науковій і трудовій діяльності;
 - не брати участі в будь-якій діяльності, пов'язаній із обманом, нечесністю, списуванням, фабрикацією;
 - не підроблювати документи;
 - не поширювати неправдиву та компрометуючу інформацію про інших здобувачів вищої освіти, викладачів і співробітників;
 - не отримувати і не пропонувати винагород за несправедливе отримання будь-яких переваг або здійснення впливу на зміну отриманої академічної оцінки;
 - не залякувати й не проявляти агресії та насильства проти інших, сексуальні домагання;
 - не завдавати шкоди матеріальним цінностям, матеріально-технічній базі університету та особистій власності інших студентів та/або працівників;
 - не використовувати без дозволу ректорату (деканату) символіки університету в заходах, не пов'язаних з діяльністю університету;
 - не здійснювати і не заохочувати будь-яких спроб, спрямованих на те, щоб за допомогою нечесних і негідних методів досягати власних корисних цілей;
 - не завдавати загрози власному здоров'ю або безпеці іншим студентам та/або працівникам.

УСВІДОМЛЮЮ, що відповідно до чинного законодавства у разі недотримання Кодексу академічної доброчесності буду нести академічну та/або інші види відповідальності й до мене можуть бути застосовані заходи дисциплінарного характеру за порушення принципів академічної доброчесності.

28.05.2020
(дата)

[Підпис]
(підпис)

Надія Константинова
(ім'я, прізвище)

АНКЕТА**дослідження рівня організації соціальної роботи та стану вирішення соціальних проблем у сільській територіальній громаді****Шановні респонденти!**

Дайте, будь ласка, відповіді на поставлені запитання. Ваша думка є дуже важливою, тому заповнюйте анкету самостійно. Анкета є анонімною, результати якої будуть використані для оформлення наукового дослідження

1. Вік _____
2. Стать
 - жіноча
 - чоловіча
3. Які соціальні послуги надаються у Вашій сільській територіальній громаді?
 - Соціальний захист
 - Соціальна профілактика
 - Соціальна реабілітація
 - Соціальна діагностика потреб і проблем місцевого населення
 - Соціально-психологічна допомога
 - Інше
4. Який заклад, на Вашу думку, у селі можна назвати осередком соціальної (соціально-педагогічної) роботи?
 - заклад освіти (школа)
 - сільська рада
 - заклад охорони здоров'я
 - заклад соціокультурної діяльності
 - інше

5. Хто здійснює в селі соціальну (соціально-педагогічну) роботу?
- Соціальний педагог закладу освіти (школи)
 - Шкільні вчителі
 - Сільський голова
 - Соціальний працівник сільської ради
 - Громадські діячі
 - інші
6. Назвіть соціальні проблеми Вашої сільської громади:
- Безробіття дорослого населення
 - Трудова міграція
 - Байдуже ставлення батьків до проблем дітей
 - Можливість безперешкодно придбати спиртні напої
 - Недостатній рівень соціально-просвітницької та соціально-профілактичної роботи щодо асоціальної поведінки
 - інше
7. Що є проблемою, на Вашу думку, недостатньої соціальної роботи (допомоги, захисту) сільського населення?
- Недостатня кількість соціальних працівників
 - Низький рівень організації дозвілля
 - Відсутність дитячих розважальних майданчиків
 - Низький рівень позакласної роботи закладів освіти
 - Неповноцінна робота місцевого Будинку культури
 - інше
8. Назвіть причини соціальних проблем населення сільської територіальної громади:
- Складнощі в спілкуванні та стосунках батьків та дітей
 - Зниження бажання навчатися дітей та молоді
 - Відсутність бажання дітей радитися з батьками щодо вирішення власних проблем

- Відмінність у поглядах батьків та дітей на проведення дозвілля
 - Відмінність у ставленні до друзів власних дітей
 - Низький рівень взаємовідносин між дітьми в одній родині
 - Схильність до вживання дітьми тютюну та алкоголю
 - інші
9. Чи є доступними надання соціальних послуг в територіальній громаді, до якої Ви належите?
- Так
 - Ні
10. Чи маєте Ви особисто складнощі в спілкуванні з власними дітьми?
- Так
 - Ні
11. Чи маєте Ви особисто бажання долучитися до вирішення соціальних проблем у селі?
- Так
 - Ні

Дякуємо за витрачений час!